

Matras, Y. (2021). Temamkirin di kurmancîyê da:
alîyên semantîk-tîpolojîk bi perspektîfeka herêmî. (werg. Altınkılıç Ü. & Gültekin, S.)

Folklor û Ziman. 2(4), 267-287.

ORCID: 0000-0002-9840-0277

TEMAMKIRIN DI KURMANCÎYÊ DA: ALÎYÊN SEMANTÎK-TÎPOLOJÎK BI PERSPEKTÎFEKA HERÊMÎ

Yaron Matras*

Wergêrana ji îngilîzîyê:
Ümran Altınkılıç** - Sinan Gültekin***

Kurte

Amrazên ristegirêdanê yên kurmancîyê bi gelemperî kêşayî ne û ji bo nişankirina girêdanê kîjan amraza morfolojîk hatibe hîlbijartin, li gor wê diguherin. Ji bo nişankirina risteyên temamker di zimanî da gelek vebijêrk hene: sifir-nişankirin (pêkvebûna risteyan a parataktîk), rawe, bîngîhanekên sade û kompleks, û xurtkirina rêkkeftina bikerî bi rêya nişanderan û anaforayê. Ev gotar belavbûna amrazên ristegirêdanê li ser esasê rûdana wan di korpûseka vegêranên axaftinî ya band tomarkirî da nîqaş dike. Encamên ji vê lêkolînê bidestxistî têkildarî pêşbînîyên li ser unîversalên semantîk-tîpolojîk ên temamkirinê ne. Piştî vê, nîqaşeka kurt a pozîsyona herêmî ya kurmancîyê dihê ku ez di encama wê da engaşt dikim ku îzoglosa sereke ya hevpar di zimanên nîqaşkirî da ew e ku ev ziman xwe dispêrin lêkerên kêşayî- heta di avabûnên kompleks yên herî bi pîhêti yekbûyî jî da ev yek wisa ye.

| 267

* Beşa Zimannasîyê, Zanîngeha Manchesterê, UK. E-mail: y.matras@man.ac.uk. Ev gotara Matrasî berê di vê xebatê da weşiyabû: STUF - Language Typology and Universals, vol. 55, no. 1, 2002, pp. 49-63.

** Zanîngeha Mardin Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, umranaltinkilic@artuklu.edu.tr

*** Vekolerê serbixwe. Mêrdîn. E-mail: sinan47mardin@hotmail.com

**KURMANJI COMPLEMENTATION: SEMANTIC-TYPOLOGICAL
ASPECTS IN AN AREAL PERSPECTIVE**

Abstract

Kurmanji clause-linking devices are generally a) finite, and b) subject to variation in respect of the choice of morphological device that marks the link. There are several options for marking complement clauses in the language: zero-marking (paratactic apposition of clauses), mood, simple and complex complementisers, and reinforcement of subject agreement through deictics and anaphora. The paper discusses the distribution of clause-linking devices, based on their occurrence in a corpus of tape-recorded and transcribed conversational narratives. The findings are related to the predictions on semantic-typological universals of complementation. A brief discussion of the areal position of Kurmanji follows, in conclusion of which I propose that the principal isogloss shared by the languages under discussion is their reliance on finite verbs even in the most tightly-integrated complex constructions.

Destpêk

Temamkirin di literatura tîpolojîk da bi gelemperî wekî cureyekî taybetî ye ristepevxistinê dihê dîtin ku di vê lîteraturê da lêkirinek (semantîk) argumenta pêveberekê (sîntaktîk) ye (bin. Noonan 1985). Mîrov dikare ji perspektîfa lêkerên cihêreng li rewşeka bi vî rengî binêre. Wekî mînak Dixon 1995 lêkeran bi vî awayî dabeş dike; lêkerên sereke ku rê nadin argumenteka pêveberî, lêkerên sereke ku rê didin argumenteka pêveberî lê ev ne şert e (wekî *gotin*, *bihîstin*) û lêkerên nesereke ku ji bo wan argumenta pêveberî şert e (wekî lêkerên modal karîn û vîyanê). Mîrov dikare bi awayekî alternatîf li ser binyada agahîyan û astên têgihî hûr bibe ku di wan da têkilîyên navbera kara û bûyeran, û navbera axêver û qezîyeyan dihên damezrandin û bipêşxistin (“têkilîyên şiroveyî”, bin. Verspoor 2000, Givon 1980, 1990). Ji vê perspektîfê ve tamamkirin wekî amrazek ji amrazên curbicur dihê dîtin ku bi xêra wê nimandina qezîyeyî ya bûyeran dihê pevxistin.

Çend parametreyên giştî di lîteraturê da hatine pêşnîyazkirin ku bi xêra wan mîrov dikare binyadên tamamkirinê di ser zimanên cuda ra pênase bike. Givonî 1980, 1990 engaş kirîye ku di navbera yekbûna bûyerî û amrazên binyadî da hevtêkilîyeka gerdûnî heye ku ev amraz dihên bikaranîn da ku risteyên ev bûyer nimandî bi hev ve girê bidin. Ziman dê bi gelemperî meyldar bin ku bûyerên bêtir bi pihêti yekbûyî cuda bikin ji wan bûyeran ku pevxistî ne, lê bi awayekî potansiyel nepêbendî hev in. Gelek caran nimandina yekbûna bûyerî îkonîk e: Pêveberên ku bûyerên ji aliyê semantîk ve nepêbend dinimînin, dê formekê bigirin ku bişibin pêveberên risteyên sade. Lê li aliyê din, pêveberên ku bûyerên bi pihêti yekbûyî û ji aliyê semantîk ve pêbend dinimînin, pêbendîya wan a sîntaktîk bi pêvebera sereke ya risteya kompleks ve dê bi awayekî spesîfîktir bihê nîşankirin. Nepêbendîya bûyerî ji aliyê semantîk ve peywendîdarî îhtimala rûdana bûyerê ye û encama bûyera risteya sereke karîgerîyê li vê yekê nake. Herweha hin parametreyên din hene ku alîkarîya diyarkirina pileya yekbûna bûyerî dikin. Yek ji wan parametreyan ew yek e bê ka heta çî pileyê biker/karaya risteya sereke bi awayekî çalak beşdarî wê çalakî/bûyerê dibe ku risteya tamamker wê teswîr dike. Bi taybetî ew pileya kontrolê giring e ku ji aliyê bikera/karaya risteya sereke li ser bikera/karaya risteya tamamker dihê pêkanîn. Kontrol çî qasî bihêz be, bûyera risteya sereke dê ewqasî bandorê li encama bûyera tamamker bike û ji ber vê yekê her du bûyer dê pihêttir yekbûyî bin.

Ev parametreyên semantîk-pragmatîk yên bûyer girêdanê, di temamkirinê da sînoren sîntaktîk dadînin ser ristegirêdanê. Sînordarkirina sîntaktîk ya herî berbiçav cudabûna di navbera avabûnên aktuel, faktuel yan realîs û potansiyel, nefaktuel yan nerealîs da ye. Dixon 1995 diyar dike ku ev cudahiyeke gerdûnî ye ku di gelek zimanan da heye. Du cureyên avabûnên aktuel yan realîsê ji aliyê Frajzyngier 1991 û Frajzyngier-Jaspersonî 1991 ve hatine teşxîskirin ku li dijberî referêkirina qada gotar û qezîyeyan (qada “de dicto”; herweha bin. Horie 2000), çavdêriyên li ser rastîya aktuel yan bûyerên aktuel (qada “de re”) diînin zimên. Rehendeka din ku Dixon 1995 wê wekî meyleka gerdûnî teşxîs dike, hevreferansîya bikerên her du beşên avabûnê ye. Di nava qada nerealîsê da binyadên heman-biker bi piranî wekî “modalîtî” dihên binavkirin, lê ji bo binyadên cuda-biker Givon 1990 têgiha “manîpulyasyonê” bi kar diîne.

Mirov dikare van jihev cudabûnan di zimanên munferîd da bi rêzebinyadine cuda nîşan bike ku bi giştî dikevin nav sê qadên rêzimanî (b.b. Dixon 1995, Noonan 1985): Forma lêkerê, ku bi taybetî têkilîya pêbendîyê ya lêkera temamker eşkere dike (bi rêya alîkareka lêkerê, yan di rewşa avabûnên kêşayî da bi rêya raweya lêkerê, w.m. raweya dananî); partîkilên nepêbend (bingihanek) ku dibe ku ji bo pileya yekbûna semantîk yan faktuelîyê hesas bin, li gor van yekan biguherin; û amrazên anaforîk ku statuya hevreferansîyê ya bikera avabûna temamker eşkere dike (wekî cihnavên nepêbend, nîşankerên rêkkeftinê, yan cureyên alîkarên lêkeran).

Givonî 1990 modela îkonîyê li ser van rehendan bi cih kirîye. Ew diyar dike ku benda herî bihêz, yanî hevtêkilbûna zexmtir ya yekbûna sîntaktîk ya pêveberê sereke bi temamkera wê ra, dê di temamkerên modalîtîyê da hebe (heman-biker, nerealîs), piştra temamkerên manîpulyasyonê (cuda-biker, nerealîs), piştra temamkerên pêzanînê (realîs). Lêbelê ji hevtêkilîyên sereke yên bi vî awayî wêdatir, ev dihê pejirandin ku hevbandorîya rehendên eleqedar ên wekî aktualî/faktualî û kontrolê dibe ku bibin sedema berdewameka binyadine wisa ku astên cihê yên bendên maneyî û astên cihê yên yekbûna sîntaktîk derbirin. Lêkerên munferîd ên wekî *qestkirin* û *tirsînê* pileyên cuda yên kotrola karayî derdibirin, ku çê dibe ev di binyada temamkera navekî da bihê rengvedan (bin. Wierzbicka 1988. Noonan 1985). Bi awayekî mîna vê, di navbera xuyang (rêxistina navekî ya bûyerî) û raweyê (helwesta derekî li hember bûyerê) da bi dijberîya pêveberên *destpêkirin* û *xwestinê* berdewamiyek dihê derbirin û dibe ku ev di zimanên cuda da di kodkirina girêdana sîntaktîk a pêveberên sereke û

temamker da bi cih bibe. Givon (1990) hewl dide meyla, skalara siruştaya yekbûnê di prensîbeka serkeftîneka manîpulatif û karatîyê da rave bike. Li gor vê prensîbê heger karayek xwedî mebesteka bihêztir be, ihtimala bicihanîna peywira mebestkirî zêdetir dibe û heger kontrola xwezayî ya karayekî li ser tiştaya manîpulekirî zêdetir be, dibe ku manîpulyasyon serkeftîtir be. Lewma dibe ku têkilîyên semantîk yê navbera bikerên cuda di kodkirina temamkeran da rolekê wergirin. Wekî mînak, ihtimala ku bikerên zindî kontroleka karîger li ser bikerên ne-zindî (*Ez dixwazim kursî li wir be*) bike, bêtir e ji ya ku li ser bikerên zindî (*Ez dixwazim ew bes biqîre*) bike.

1. Temamkirin û ristegirêdan di kurmancîyê da

Kurmancî ji ber siruştaya zêde zêde kêşayî ya risteyên xwe, binriste jî tê da, di mijara temamkirinê da cihê xebateka dîyardeyî ya balkêş e. Formeka morfolojîk ya navdêrkirina pêveberan di zimanî da dixuye, lê rola wê di ristegirêdanê da ne girîng e û di temamkirinê da naxuye. Hengeveld 1998 kurmancîyê jî tev li nimûneyên xwe yê binyadên risteyên hokerî yê zimanên ewrûpî dike. Kurmancî bi tenê di wan risteyên hokerî da ku navgînî û berînyê derdibirin, formên lêkerên pêbend bi kar diîne. Ji vê hêlê da kurmancî yek ji wan zimanan e ku di bikaranîna binristeyên hokerî yê formên lêkeran da hevgirtî ye ku Hengeveld wan wekî formên “nepêbend” bi nav dike. Dibe ku ev binavkirin ji ber rola ku raweya dananî digêre di konteksta vê gengeşeya me da ne terma herî baş be. Ji ber ku raweya dananî ji hêla semantîkê ve lêkerê bi nerealîsê nîşan dike, lê ji hêla sintaktîk ve pêbendî pêvebera risteyeka din nîşan dike. Lêkera pêbend di her cure bûyerê da kêşayî dimîne û raweya dananî bi siruştaya xwe ve ne formeka lêkera pêbend e jî; ku herweha di formên raweyên fermanî, xwestekî, dijfaktual da û di dema dahatî da dihê bikaranîn.

Ji perspektîfeka herêmi mirov dikare bibêje ku kurmancî parçeyê herêmeka berfirehtir ya zimanî ye ku bi giranî xwe dispêre temamkirina kêşayî. Ev îzoglosa ku wekî “kêmkirina raderê” binavkirî ye, balkan û yewnanîya anatolyayê (û hin zimanên tirkî, lê ne tirkîya osmanî) li rojavayê, zimanên îranî yê bakurrojavayî yê wekî soranî û farisî li başûrrojhilatê û zimanên hevxa wekî hin zaravayên aramîya nû, domarî (zimanê hîndîya nû yê doman) û herweha erebî dihewîne.

Gelek keresteyên binyadî beşdarî kodkirina zimanî ya temamkirinê dibin. Yê pêşî bi temamî semantîk e ku li ser wî esasî ye bê ka guhdar girêdana navbera du risteyên di avabûneka parataktîk da çawa şirove dike (*Min got, Ez dê bigihîjim*). Parataksîsa bi vî rengî di kurmancîyê da ji alîyê rêza risteyan ve bi awayekî eşkere dihê destekkirin

ku risteya sereke, berî risteya temamker dihê. Têkiliya semantîk ya navbera risteyan bi awayekî eşkeretir, bi nîşankirina raweya dananî ya pêvebera temamker, di temamkerên nerealîs da dihê dîyarkirin. Raweya dananî bi xwe, ji aliyê navgînên curbicur ve dihê nîşankirin; bi awayê herî berbelav bi nebûna nîşankera banekî û berdewamîyê *di-yê* di reha dema niha ya lêkerê da, gelek caran bi danîna nîşankera raweya dananî *bi-yê* li şûna wê, û ji bo hin lêkeran bi reha lêkerê ya raweya dananî ya guherbar (çûn; *her-, -ç-*). Nîşankirina temamkirinan ya herî eşkere bi *vî* awayî pêk dihê ku bingihanekek di pozisyonêkê da be ku berî risteya temamker û piştî pêvebera sereke bihê. Bingihaneka giştî *ku/ko* ya kurmancîyê dikare rola partîkileka girêder di gelek cureyên cuda yên risteyên girêdayî da bi cih biîne yên wekî hevdemî, mercî, risteyên pêwendîyê û temamkeran. Herweha ew dikare di amrazên girêdaneka kompleks da hema hema piştî her bingihanekeka din a spesîfîktir (*gava ku, ji ber ku* û hwd) jî bihê. Kurmancî di hîlbijartina bingihanekeka da dijberîya realîs:nerealîs nahewîne, ku di hin zimanan da di temamkirina kêşayî da hewandina vê dijberîyê heye, wekî zimanên Balkanan (ernewidîya romanî, bulgarî, makedonî, yewnanî, romanî û herweha sirbî-xirwatî) yan erebîya klasîk. Lêbelê di kurmancîyê da ev cudahî bi awayê hîlbijartina raweya ragihandinê li dijî raweya dananî di pêvebera temamker da heye.

Statuya hevreferansîya bikeran bi awayekî tîpîk ji aliyê rêkkestina lêkerî û bi awayekî opsîyonel ji aliyê hebûna referanseka nîşander yan anaforîk bi bikerê dihê derbirîn. Dibe ku referansên cihnavî yên wisa eşkere hem di binyadên heman-biker da û hem di yên cuda-biker da peyda bibin. Niv-ergatîfiya morfolojîk di kurmancîyê da heye, ku ev yek xaleka giring e (Matras 1992-1993, 1997; Haig 1998). Ji ber ku temamker pêveberên wisa ne ku argumentên pêveberên din in, em bi pêveberên sereke ra mijûl dibin ku têper in (bi wê maneyê ku ew rê didin argumentên yekserbireser, bi kêmanî ji hêla mentiqê ve) û lewma vebestî avanîya ergatîf in (ku wekî zimanine din ên îndo-îranî di kurmancîyê da jî di dema borî da heye). Lêbelê çê dibe pêveberên temamker di avanîya ergatîf da hebin yan nebin ku ev yek dimîne li ser statuya wan a têperîyê. Ev yek dikare bibe sebaba nezelaîya amrazên rêkkestina bikerî yên di avabûna kompleks da bikarînayî. A rast pêveberên dema borî yên xwedî temamker di zimanî da wekî ergatîfê dihên hesibandin; lêbelê di navbera ergatîfiya risteya sereke û referansa cihnavî ya eşkere ya bi bikera pêvebera temamker da, tu hevtêkiliya barîz tune ye, ku dibe ku ya paşîn wekî stratejîyeka zelalkirinê tevbigere (bin. Matras 1997, û nîqaşa jêrîn).

Belkî alîyê herî problematik ê binyada temamkirinê di kurmancîyê da, hîlbijartina aktuel ya amrazan be. Hem hebûn yan nebûna temamkerê û hem hebûn yan nebûna referansa bikerî ya cihnavî ya eşkere (tevî nîşankerên rêkkeftinê), her du jî opsîyonel in. Digel ku rawe di zimanî da bi raweya dananî dihê derbirin û ji ber vê yekê temamkerên nerealîsê bi vî awayî bi neyekserî dihên nîşankirin, kodkirina mecbûrî ya polên sereke yê temamkeran tune ye. Berevajî vê, keresteyên berdest di asta pragmatîk ya rîstevxistinê da dihên bikaranîn û pêbendî asta lokal a gotarê ne ku axêver hildibijêrin.

2. Ravekirinên berê li ser temamkirina kurmancîyê

Temamkirin wekî alîyên din yê ast-riste yê sîntaksê û tîpolojîya sîntaktîk, di nav xebatên teswîrî yê nerîtî yê zaravayên kurdî da qadeka piştguhkirî ye. Bedirxan û Lescot 1970 [1986] heta radeyekê awarte ne, ji ber ku ew hin çavdêriyên derbarê belavbûna wan da jî li listeya gihanekan zêde dikin. Li gor wan, navrîste ku texmîn, îhtimal, armanc yan mebestê derdibirin bi *ko* + raweya dananî dihên nîşandan. Mîrov dikare binrîsteyên din bi gihanekê, bi piranî *ko*, +raweya ragihandinê, yan bi *ko* digel “hoker yan daçekên” hevtêkilker (*wilo...ku*) nîşan bide. Nebûna gihanekê jî mimkunîyeka din e ku li gor her du nivîskaran ev yek di lêkerên “*karîn, zanîn, lazim bûn/divêt*”ê û rîsteyên armancî da berbelav e.

| 273

Min di Matras 1997ê da wergêranên hevokên pirsîyarnameyî şirove kirin. Ez dê li vir bi kurtî encamên sereke bişayesînim. Digel ku wisa naxuye ku ergatîfî di sînorkirina hev-referansîya bikerên her du parçeyên avabûna kompleks da rolekê bigêre (roleka wilo ku dibe ku mirov ji ber qalibên rêkkeftinê yê cihê yê di rîsteyên ergatîf û nomînatîf da li bendê be), dîsa jî cudahîyeka têper: têneper li dereka din hat bidestxistin, yanî di nimandina eşkere ya bikera hevreferans ya rîsteya temamker bi xwe da:

(1) *Min dixwest av vexwim.*

(2) *Min dixwest ez herim malê.*

Di mînakên (1)ê û (2)an da lêkerên rîsteyên sereke modal in û di dema borî da ne û lewma ergatîf in, lê temamker di raweya dananî da ne û lewma nomînatîf in. Di her du mînanan da bikerên her du parçeyên binyadê jî hevreferans in. Di (1)ê da pêvebera temamkerê têper e û bikereka cihnavî ya eşkere nastîne, lê di (2)an da temamker têneper e û bikereka eşkere distîne. Ji bo vê rewşa têkilîyan tu ravekirin tune ye ku bibe encama rêkkeftina normal ya morfosîntaksê di her du rîsteyan da.

Dijberîya nişankerên rêkkeftinê -kesê sêyem li ser lêkera modal ya dema borî û kesê yekem li ser lêkera tamamker- di her du mînan da bi heman awayî ye. Mercê tekane yê eşkere “estetîka hevokê” ye ku cureyekî sîmetrîyê ye di navbera her du binyadên argumentî yên risteyên tamamker da. A rast, ev cudahî ji alîyê wan datayên axaftinê nehatîye piştrastkirin yên ku ev xebat wan li ber çavan digire. Xuyakirina wê di datayên neqandî da, nişan dide ku darazên axêveran yên li ser xweş-şêwedanê, ku sîmetrî ji tê da ye, di nav wan nirxandinên pragmatîk da ne ku hebûn yan nebûna referansa cihnavî ya eşkere ya bi bikeran di binyadeka kompleks da han didin.

Encameka din cudabûneka kesî bû:

(3) *Min dixwest ez herim malê.*

(4) *Wî dixwest here malê.*

Bikerên her du mînan ji hevreferans in ku lêkerên risteyên sereke modal in û di dema borî da ne û lewma avanîyên ergatîf in. Lêkerên her du risteyên tamamker têneper in û di raweya dananî da ne. Di (3)an da biker kesê yekem e, di (4)an da kesê sêyem e. Di (3)an da, biker di risteya tamamker da dihê dubarekirin, lê di (4) an da nahê dubarekirin. Dîsa ravekirineka zelal ji bo vê cudahîyê tune ye, digel ku di (3)an da guherîna qalibên rêkkeftinê zelaltir e ji ber wê rastîyê ku rêkketina lêkera modal ya asayî bi rêkketina kesê yekem ya tamamker ra dijber e, lê di (4) an da rêkkeftinên her du beşan hevye in. Handaneka wilo di Matrasî (1997) da hatîye nişankirin ku ji bo sînorkirineka giştî li ser risteyên lêzêdekirî dihê bikaranîn dema ku risteya pêşî têneper û ya duyem têper be (*Ez rabûm û min derî vekir*), ku hingê axêver bi gelemperî cihneveka eşkere bi kesê yekem tercîh dikin ku li wir lihevnekirineka zelaltir di qalibên rêkkeftinê da heye. Dibe ku di mînakên (3) û (4) an da giringîya nişanderî bi besîdî kontekstuel be, dibe ku handana pragmatîk sewqî hîlbijartina cihneveka eşkere dike.

Di modalîtîya yekser yan sade da yanî di nerealîsê da, di risteyên tamamker yên heman-biker da amrazên yekbûnê di navbera sifir-gihanek û sifir-anaforayê, û sifir-gihaneka bi anaforaya eşkere da diguherin ku di her duyan da jî, nişankirina raweya dananî ya pêvebera pêbend heye. Hat dîtin ku amraza komplekstir bi awayekî têra xwe hevgerî di risteyên kêmtir yekbûyî da xuya dike, ku ew mebesta reflektîf (mebesta ku kara li ser difikire û lewma armanc ne di nav menzîla dîyar da ye û ji ber vê yekê kontrol kêmtir e), manipûlasyon (nerealîsa cuda-biker) û tamamkerên lêkerên pêzanîne (temamkerên realîsê ku bûyerên nepêbend nişan didin) derdibire:

(5) *Min qerara xwe da ku ez herim bajêr.*

(6) *Ewî dixwast ku ez herim malê.*

(7) *Ewî dizanibû ku ew nexweş e.*

Bi kurtahî, di datayên neqandî yê kurmancîyê da pêşîyê rengvedana meylên gerdûnî heye. Cudahîya realîs:nerrealîs bi awayekî hevgir peyda dibe, tevî ku ew li ser wê lêkerê dihê nîşankirin ku dijberîya raweyên ragihandinê:dananî bi kar diîne ku ev dijberî wekî din jî di zimanî da heye û lewma ne taybetîyeka risteyên temamker tenê ye. Temamkerên di risteyên kêmtir yekbûyî da, amrazên yekbûna sintaktîk yê komplekstir nîşan didin ji temamkerên ku bûyerên bêtir bi hişkî yekbûyî derdibirin. Dijberîyeka mîna vê ya avabûnên cuda-biker (risteyên manîpulyasyonê) li dij avabûnên heman-biker (modalîtî) û li dij kontrola bikerî (mebesta reflektîf li dijî modalîtîya sade) heye. Herweha, dibe ku endîşeyên pragmatîk di bijartina anaforaya eşkere da rolekê wergirin; li vir hevkarîgerîya qalibên rêkkestinê ne eşkere ye, lê mirov nikare wê li derveyî meseleyê bihêle.

3. Risteyên temamker di vegêranên axaftinê da

Li jêr encama nirxandîneka korpûseka vegêranên axaftinê ya nêzî 11000 peyvan heye, ku tê da li dora 100 temamkerên lêkerî hene. Vegêran ji devê çar mêrên ciwan ên ji Rewandîz, Amed, Mêrdîn û Dêrsîmê hatine tomarkirin. Korpûs derfetê dide ku risteyên temamker bi pey gelek cureyan bihên dabeşkirin.

| 275

3.1. Temamkerên modal

Cureyê yekem temamkerên modal bi nîşankirina raweya dananî û bê gihanek in. Ev di hemû rûdanên karîne da, di piranîya rûdanên *xwestinê* da û di hin modalên din da peyda dibe:

(8) *Ha ez dikarim meselek/ mesela qertala ji we ra bêjim...*

(9) *Zor min hez dikir bêm/ biçim bo Suêd.*

(10) *Min dixwast Kurdistanê bimînim, ye 'nî min mihawile kir bimînim.*

Mînakên (9) û (10)an nekok in bi wê întibayê ku di xebatekê da (Matras 1997) hasilîbû, mirov dibêje qey tercîhek heye ku bikerên hevreferans yê kesê yekem di temamkerên teneper yê modalên dema borî da, bi awayekî eşkere bixuyin (b.b. mînaka (2)an).

Lêbelê hin temamkerên modalîtiya sade (lêkerên modal yên heman-biker) di korpûsê da hene ku bi bingihaneka *kuyê* tev li hevokê dibin. Taybetmendîya ku wan ji hev vediqetîne bi gelemperî têkildarî kontrola karayî ye:

(11) *Tirî li jor bûye, rîvî xwastiye ku tirî bixwe*

Di mînaka (11)an da ku ji çirokeka gelêrî tev li vegêranê bûye, binghanek bi tevgera vîyanî ra dihê bikaranîn, lê kirpandina kontekstuel li ser wê zehmetîyê ye ku rovî di gihîştina armanca xwe da dikêşe, lewma kirpandin li ser kontrola karayî ya lawaz e.

(12) *lê vê demê em hewl didin û dixebitin ku dersên zimanê kurdî têxin nav
dersên almanî berî nivroyê*

Di mînaka (12)an da, lêkera modal bi xwe kompleks e: ‘hewldan û xebitîn’. Jixwe ev yek taybetmendîya puxt û refleksîf ya tevgera vîyanî nîşan dide ku bi vî awayî zehmetîya mezintir a li pêşîya armancê îma dike. Kontrola karayî lawaz e û axêver nîşaneyê wê yekê dide ku bi tenê piştî pêvajoyeka dirêj ya nîqaş û şewirîne gihîştina armancê mimkun e, ku muhtemelen ev yek dê bi kesine din ra bihên kirin ku wekî karayan nahên kodkirin (karaya *emê* di vir da amajeyê bi berpîrsîyarên hînkirina zimanê kurdî dike; lê bernameyên dibistanê bi şewirîna bi rayedarên dibistanê ra dihên sazkirin.) Ne ku tenê kontrola karayî lawaz e, lê herwiha lêkera modal ya kompleks nîşan dide ku rêzetevgerine nepêbend hatine kirin da ku armancê bi cih bînin, bi vî awayî her du bûyerên di her du risteyên bi nisbî nepêbendî hev da şayesandî bi hev ve girê dide. Ev yekbûna têra xwe sist, ji ber têkilîyên modalîtîyê, bi hebûna bingihaneka *kuyê* dihê derbirîn.

(13) *Ji çar hawir dijmina xwastiye ku wî [=gelê kurd] esimîle bike û bifetisîne*

Di mînaka (13)an da, dîsa lêkera modal ya sade heye, *xwastin*. Lêbelê wekî mînaka (11)an, bicihanîna armanca çalakîyê dijwar dihê dîtin, û wekî mînaka (12)an, ji bo bicihanîna wê divê kara rêzeçalakîyine dubare bike, ku di vê mînakê da ev çalakî seranserê dîrokê vedigire. Li vir jî kontrola karayî ya lawaz û nepêbendîya bûyerî ya nisbî bi bicihkirina bingihaneka *kuyê* di serê risteya temamker da dihên derbirîn.

Lewma em dibînin tevî ku modalî di avanbûnên heman-biker da ji bo sifir-binghanekê wekî mercekî dixuye, çê dibe binghanek di binyadên bi vî rengî da bixuyin, ev vebestî wê yekê ye bê ka axêver mercên kontrola karayî û nepêbendîya

bûyerî ya nisbî ji hêla semantîk-pragmatîkê ve çawa şirove dike. Modalên nekesî ku Bedirxan û Lescot (1970 [1986]) wan digel modalên kesî gengeşe dikin û dibêjin gihanekan nastînin, di rastîyê da hem bingihanekekê hem jî bikereka eşkere hildigirin:

(14) *îmkan û derfet hene ku mirov zimanê xwe hîn bibe*

(15) *Ev jî astengîk e li pêşîya me, divê ku em vî jî çareser bikin.*

Di mînaka (14)an da, em ne tenê bi modaleka nekesî ra, lê herweha bi nepêbendîya bûyerî ya nisbî ra jî mijûl dibin. Ev nepêbendîya nisbî ew e ku bêyî ku hesabê wê yekê bihê kirin bê ka mirov di rastîyê da çi qasî hewl didin hîn zimanê xwe bibin, behsa hebûna mercên hînbûna wî hatîye kirin. Lêbelê nebûna pêşateyekê bi awayekî eşkere, rê nade sifir-anaforayê, heta di modalên nekesî yên bêtir bi hişkî yekbûyî jî da, ev yek wisa ye wekî mînaka (15)an. Nezelalîya referantî bi awayekî eşkere têkildarî yekbûna sîntaktîk ya lawaz ya giştî ye ku bikaranîna *ku*+cihnavê han dide.

(16) *Gava yekemîn divê xwe û zimanê xwe bike yek.*

Li vir bikereka kesî tune ye, lê yeka giştî heye. Mirov dikare vê rewşê bide ber ya di mînaka (14)an da nimandî. Lêbelê biker bi xwe wekî parçeyê biresera yekser ya risteya temamker ya têper ('xwe û zimanê xwe yek kirin') dixuye. Bikaranîna cihnavê vegerok *xweyê* di biresera yekser da, hevreferansîyê bi bikera risteya sereke ra teqlîd dike, bi gotineka din, ew nîşan dide ku telafîkirina bikereka domdar bi awayê kontekstuel mimkun e. A rast, mirov dikare xuyabûna cihnavê vegerok bi termên pragmatîk wisa şirove bike wekî telîmatekê bide guhdarî da ku li pêşateya bikera hevreferans bigere û ku nebîne jî wê bi awayekî kontekstuel şirove bike. Cihnavê vegerok bi vî awayî pirsgirêka nebûna pêşateyê çareser dike, berdewamîya referansî û lewma yekbûna pihêttir ya risteyî pêk diîne. Ev vebijêrk hewceyîyê bi serdana li alternatîfê nahêle ku ew yekbûna lawaz ya *ku*+cihnavê ye ku di mînakên jorîn da heye.

3.2. Temamkerên lêkerên epîstemîk

Wekî dihê hêvîkirin, tamamkerên lêkerên pêzanîn û vegêranê, mîna *gotin*, *dîtin*, *zanîne*, li ser pîvera yekbûnê lawaz dihên hesibandin û bi *ku*+cihnavê ra dihên bikaranîn. Lêker nepêbend e û di raweya ragihandinê da dixuye:

(17) *ye'nî her çiqes zanin ku wî wextî em ne/ em ji hev ra ze'f nebaş bûn*

(18) *li me direhîn, didîtin ku ew zarok didine ser me, ye'nî li me dixen*

Bingihanek dihêle ku heta bi axaftina yekser bi hevokê ve bihê girêdan, wekî di (19)an da dihê dîtin, ku lêkera *'efûkirinê* di raweya dananî/fermanî da dixuye:

(19) *ji me ra mektuba dişînin carna dibêjin ku me 'efu biken*

Li hêla din, dibe ku axaftina yekser ya yekbûyî bi lêkera pêzanînê di binyadeka parataktîk da jî, bêyî bingihaneke bixuye:

(20) *Hûn zanin mirîşk çi ne*

(21) *Me zanîbû bavê me ji Batmanê were, ez û birayê xwe çuyne pêşiya wî.*

278 | Di (20)an da, bicihkirina pirsê dişibe axaftina yekser. Manendî vê yekê, di (21)ê da bikaranîna raweya dananî/dema dahatî ya lêkera *wereyê*, dişibe axaftina rewş-arasteyî. Wekî di (19)an da xuya ye, dibe ku heta bi axaftina yekser jî bi rêya bingihanekekê bihê girêdan. Ji vê yekê dîyar dibe ku axaftina yekser û axaftina neyekser ya di avabûnên wisa da ku dişibin axaftina yekser, di navbera parataksîsê û tamamkerên ji hêla peyvrêzîyê yekbûyî da cihekî derbasbûnê pêk diînin. Em dikarin vê yekê di kurmancîyê da wekî nimandina jihev cudabûna qada “de re” û qada “de dicto” şirove bikin, wekî Frajzngier 1991 û Frajzngier-Jaspersonî 1991 pêşniyaz kirîye. Ku em wisa şirove bikin, teswîra rewşî ya bûyeran ya yekser wekî di (20)an û (21)ê da qada “de re” pêk diîne ku di wê da yekbûn parataktîk e û bi bingihanekekê nayê dupatkirin. Ji perspektîfa vegêrana gotarê ve, di qada “de dicto” da bûyer di nav pêvajoyekê da dihê teswîrkirin, wekî mînakên (17) û (18)an. Dibe ku mirov mînaka (19)an wekî guhertineka stratejîyên kodkirinê di maweya axaftinê da bibîne.

3.3. Berdewama kontrolê

Rola kontrola semantik li jor hat behskirin. Temamkerên manîpulyonê bi gelemperî li ser pîvera yekbûnê ji temamkerên modalîtîya heman-biker lawaztir dihên hesibandin; digel vê yekê dibe ku di yekbûneka pihêttir da kontrola bihêz bihê nîşandan, ji ber ku kara-manîpulator li ser tiştê manîpulekirî xwedî desthilateka siruştî ye:

(22) *Em bêjîn Tirkî/dewlet dijminê me ye, zimanê me qedexe kirîye, nahêle em zimanê xwe fêr bibin.*

Di (22)an da, wekî lêkera *nahêle* nîşan dide, desthilata siruştî di destê karayê yanî di destê ‘dewletê’ da ye ku ew kontroleka tam disepîne ser fêrkirina zimanê kurdî. Bala we lê be ku temamker bi bingihanekekê dest pê nake, lê binyada wê dişibe ya temamkerên modal. Beravajî vê, di (23)an da kara ‘ez’ ne xwedî kontrola yekser e li ser wê yekê bê ka heval dê çawa materyalan wergerin, ku lêkera *hîvîdar im* vê yekê derdibire. Temamker bi *kuyê* dest pê dike:

(23) *Ez hîvîdar im jî ki ku heval/ li ser vî karî jî ki pêçek matiryalêt me alîkariya wan biken*

Niha jî di (24)an da *ku* hatîye bikaranîn. Di vir da risteyeka armancî heye ku armanca lêkera *giranya xwe danîne* kod dike. Avabûn bi *xwe* dişibe risteyeka pêwendîyê; ji ber ku temamker rengdêra sereyeka navdêrî ye, sereya cihgîrekê ye ku tê da daçekê û anaforayek heye. Peywendîya wê bi vê gengeşeya me ra ew e ku lêkera sereke nîyeta refleksîf dişayesîne; hewlek hatîye dayîn ku deshilat bihê bidestxistin ku encam dê pê bihê kontrolkirin. Digel ku temamker bi maneya berteng a termên sintaktîk ne pêkhênêka pêvebera sereke ye, dişa jî pêvebera sereke berdewameka temamker dixwaze. Di vê rewşa sînorî da ya navbera yekbûna du bûyeran di avabûneka modalîtîyê da û di risteyeka armancî da ku çê dibe du bûyeran statuyên xweser hebin, girêdana risteyan bi *kuyê* çê dibe:

(24) *ye'nî bi xwe min giranya xwe didanî ser jê, ku kofar sirf bi kurdî û almanî dere.*

Dibe ku risteyên armançî yê “resen” ku di wan da statuya nepêbend a du bûyeran zelal e, *kuyê* yan jî rêzegihanekine taybetî hilgirin ku ev rêzegihanek gelek caran jî lêkdana daçekê û *kuyê* pêk dihên:

(25) *sê kat zêde divê li ser hêla ziman û çandî, folkilora kurdî bisekinin ku bikaribin vî milletî li ser ling bisekinînin.*

(26) *Ez bawer im kurd li van dera gelek xebatên/ gelek xebata kirne, ji bo ku mafê dersê zimanê zikmakî bi dest bixen.*

(27) *ji bo ku em vî karî baş bikin, dibê ku em ji cîkî pere bigrîn.*

Bi kurtasî, amrazên ristegirêdanê yê kurmançiyê li gor hîlbijartina axêveran guherbar in. Cudahîyeka hevgrîtî di navbera temamkerên realîs û nerealis da heye. Lêbelê, ev bi raweya lêkerê dihê nîşankirin; ne bi amrazeka xweserî ristegirêdanê. Referansa cihnavî ya eşkere bi bikeran, bi semantik-pragmatîka temamkirinê ra di nav hevkarîgeriyê da ye. Ji ber ku muhtemeltir e ev referans di avabûnên kêmtir yekbûyî da bixuye, ku di van avabûnan da diwartir e pêşhate dîsa bihên bicihkirin. Modalên nekesî, avabûnên cuda-biker, yan binristeya pêşcihbûyî, wekî (27)an, jî van avabûnan in. Rola *kuyê* guherbartir e ku ew amraza sereke ya morfolojîk e ku di temamkirinê da, ristegirêdanê nîşan dike. Xuyabûna wê jî aliyê rêzefaktorinan ve dihê dîyarkirin ku ev faktor têkildarî yekbûna semantîk a wan qezîyeyan in ku her du riste wan kod dikin. Nepêbendîya bûyerî, kontrola manîpulatif û kodkirina qada “de dicto”yê jî van faktorin in. Lewma her sê amrazên ku beşdarî avakirina temamkirinê dibin -raweya lêkerê, referansa anaforîk û bingihanek- meyildar in bi dorê di sê astên cuda da bixebitin: hilsengandina bûyerê ya navekî, hevahengîya di asta gotarê da û karkirina derekî li ser bûyerê bi rêya yekbûna wê bi bûyereka din ra.

4. Perspektîfeka herêmî

Pejirandina Anatolyayê wekî herêmeka zimanî di gelek xebatan da heye (bin. wekî mînak Chyet 1995, Matras 2000, Haig li ber çapkirinê). Di vê beşê da em dê bala xwe bidin manendiyên di binyadên risteyên temamker da li Anatolyayê û jê wêdatir. Ez dê berê xwe bidim berawirdkirina du şewezarên aramîya nû, li ser datayên jî zaravayên cihû yê Zaxo (Iraq) û Saqîzê (Îran), erebîya Levantînê û domarîyê. Yê paşîn, zimanê îndo-aryana nû ye ku jî aliyê domên Kurdistan, Sûriye, Urdûn û Filistînê ve dihê axaftin (bin. Matras 1999). Temamkirin jî bo pişkinîna têkilîyên herêmî taybetmendiyeka balkêş e, ji ber ku ew li kontaktê hesas e û di qadên zimanî

da meyildarî hevnezbûnê ye. Balkan wekî Asyaya Başûr mînakeka berbiçav e. Ev yek encama wê çavdêrîyê ye ku guherînên têkildarî kontaktê di asta rêxistina gotarê û rêvebirina danûstendinê da dest pê dikin (bin. Stolz 1996, Matras 1998).

Temamkerên modal yê van zimanan bi gelemperî piştî pêvebera sereke yan piştî îfadeya modal ya bê bingihaneka girêder dihên. Lêkera tamamker kêşayî ye û tê da rêkkeftina bikerî heye. Ew di aramî da di dema niha da û di erebî û domarî da di raweya dananî da dixuye. Bala xwe bidinê ku domarî (zaravayê Qidûsê) îfadeya modal ya ‘xwestin’ê ji erebî deyn kirîye, ku herweha tewandina kesî tê da heye ku ew jî erebî tê:

(28) *ana gibân âzin l-bêsa* aramîya nû, Zaxo
(Ez) (Xwestin. 1y.Nêr.) (çûn. 1y.Nêr.) (malê)

(*ana*) *gebêna hizna bêla* aramîya nû, Saqiz
(Ez) (Xwestin. 1y.Nêr.) (çûn. 1y.Nêr.) (mal)

ana biddî arūḥ ?a-lbēt erebî (Levantîn)
(Ez) (Xwestin. 1y) (çûn. Dan. 1y) (ber bi malê ve)

ama biddî džam kuryata domarî
(Ez) (Xwestin. 1y) (çûn. Dan. 1y) (mal. Dat.)

| 281

Gava ku risteya tamamker teneper be, rêza pêkhênan di van zimanan da eynî ye. Gava ku tamamker têper bin, aramîya nû ya Saqizê xwedî rêza bireser-pêveberê ye, wekî kurmancîyê, lê zimanên din xwedî rêza pêveber-bireserê ne:

(29) *ana gibân zonen lexma* aramîya nû, Zaxo
(Ez) (xwestin. 1y.Nêr.) (kirîn. 1y.Nêr.) (nan)

(*ana*) *gebêna lexma şaqinna* aramîya nû, Saqiz
(Ez) (xwestin. 1y.Nêr.) (nan) (kirîn. 1y.Nêr.)

ana biddî ‘astrî xubəz erebî (Levantîn)
(Ez) (xwestin. 1y) (kirîn. Dan. 1y) (nan)

ama biddî şríkam mana domarî
(Ez) (Xwestin. 1y) (kirîn. Dan. 1y) (nan)

Li hêla din, tamamkerên lêkerên pêzanîne di van hemû zimanan da bi bingihanekekê dest pê dikin, ku di avabûnên cuda-biker da piştî wan yan cihnaveka nûsîyayî yan yeka nepêbend dihê. Bala xwe bidinê ku aramîya nû ya Saqizê deynkirineka ji farisî bi kar diîne, ka wekî bingihanekekê, lê domarî *innoya* erebî bi kar diîne. Prensîpên peyvvrêzîyê yêl tamamkerên jêrîn, di van zimanan hemûyan da yek in:

(30) *ana ki'in di-le skîna axa aramîya nû, Zaxo*
(Ez) (zanîn.1y.Nêr.) (Tem.3y) (dijî.1y.Nêr.) (li vir)

(*ana ke'êna ka o bêle axai aramîya nû, Saqiz*
(Ez) (zanîn.1y.Nêr.) (Bing.) (3y.Nêr) (dijî.3y.) (li vir)

ana ?arêf inno şakin hōn erebî (Levantîn)
(Ez) (zanîn.y.Nêr.) (Tem.3y.Nêr.) (dijî.y.Nêr.) (li vir)

ama džanami inno pandži skunnêk hnon domarî
(Ez) (zanîn.1y) (Bing.) (3y.Nêr.) (dijî(Berd.).y.Nêr.) (li vir)

Herî dawî, em di tamamkerên manîpulyasyonê yêl van hemû zimanan da meylekê dibînin ku referansa cihnavî li bikera nehevreferans a pêvebera tamamker zêde dike. Di erebî da referans bi rêya cihnaveka nûsîyayî çê dibe ku bi dawîya bingihanekekê ve ye. Di domarî da, bingihaneka erebî ya netewandî dihê bikaranîn û berî cihnaveka nepêbend dihê. Dîsa bala xwe bidinê ku di aramîya nû ya Saqizê da rêza bireser-lêkerê heye:

(31) *ana gibən āhed zonad laxma aramîya nû, Zaxo*
(Ez) (xwestin.1y.Nêr.) (2y.Nêr.) (kirîn.2y.Nêr.) (nan)

(*ana gebêna ad laxma şaqlêt aramîya nû, Saqiz*
(Ez) (xwestin.1y.Nêr.) (2y.Nêr.) (nan) (kirîn.2y.Nêr.)

ana biddî inn-ak tiştrî xubəz erebî (Levantîn)
(Ez) (xwestin.1y) (Tem.2y.Nêr.) (kirîn. Dan.2y.Nêr.) (nan)

ama biddî inno atu şrika mana domarî
(Ez) (xwestin.1y) (Bing.) (2y) (kirîn. Dan.2y.Nêr.) (nan)

Mirov dikare derbarê vê mestereya gelekî sade ya zimanan da -kurmancî, aramîya nû ya Zaxo û Saqizê, erebî û domarî- çi bibêje, ku parçeyekî curbicurîya zimanî ya herêma Rojhilata Nêzik dinimîne? Berawirdkirineka keresteyên binyadî

ku beşdarî temamkirinê dibin, vî wêneyî kifş dike: Pêşî, hemû ziman di binyadên temamker da bi taybetî xwe dispêrin formên kêşayî yên lêkeran (nepêbend). Taybetîyeka din ku jixweber ji vê taybetîyê derdikeve ew e ku ev ziman di warê berdewamiya referansî da xwe dispêrin nîşankerên rêkkeftina bikerî. Tenê hin ji van zimanan -nemaze kurmancî, erebî, û domarî- xwedî cudahiyeke raweyî ne. Lêbelê di van zimanan hemûyan da di navbera temamkerên realîs û nerealîs da cudahiyeke heye, lê di aramiya nû da cudahî bi tenê xwe dispêre bicihkirina bingihanekekê di temamkerên realîs da. Aramiya nû ya Zaxoyê û erebî nûsekên cihnavî bi kar diînin ku bi bingihaneke ve dizeliqin, lê di zimanên din da piştî bingihaneke cihnavên nepêbend dihên. Lêbelê rêza hêmanan eynî ye û belavbûna wan (rewş û mercên li ser bing+cihnav/nûsek) manend e. Di binyada temamkerên manîpulyasyonê da di navbera zimanan da varyasyon peyda dibin; hin ziman ji bo nîşankirina referansa guhertî xwe bi tenê dispêrin cihnavan, yên din xwe dispêrin bingihanekekê bi cihnav yan nûsekan, herweha kurmancî rê dide bingihanekekê bi tena serê xwe.

Manendîyên di nav binyadên zimanên cuda da di çî dereceyê da bin, wî heqî dide ku mirov bi metodeke bingehê wê li ser hevnezbûna zimanên herêmekê li ser wan bixebite? Wekî di destpêkê da hat gengeşekirin, keresteyên binyadî yên berdest nîşan didin ku belavbûna temamkirinan ya dereceyî, taybetmendîyeka wan a gerdûnî ye: yekbûna semantîk ya berzîr di temamkerên modal yên heman-biker da bi yekbûna sintaktîk ya girtîr dihê nîşandan; girêdana bûyerên nepêbend bi temamkerên pêzanîne ve bi awayekî îkonîk, bi bikaranîna amrazên komplekstir yên pevgirêdanê dihê nîşandan- di mînaka me da bi bingihanekekê û referansa cihnavî dihê nîşandan. Temamkerên manîpulyasyonê di navbera her du cemserên dirêjeyê da cih digirin, ji ber ku rê didin nîşankirina referansî ya guhertî û/yan girêdana eşkere bi rêya bingihanekekê. Ev hevtêkilîyên hanê li ser esasê semantîk-pragmatîk yê ristegirêdanê çaverêkirî ne. Lewma taybetmendîya hevpar ya giring ne belavbûna forman e, lê keresteyên binyadî ye, ya herî giring jî xwespartina bi bigihanekeka giştî ye ji bo girêdana temamkeran (kurmancî *ku*, Zaxo *di*, Saqîz *ka*, erebî û domarî *imm-*), û nebûna tu alîkara lêkeran yan forma pêbend ya lêkeran e.

Ev yek mijara hevnezbûna van zimanan di pêvajoya dîrokî da diîne rojevê. Temamkirina kêşayî ya erebîya klasîk gelekî berî kontakta bi van zimanên din ra hatiye tesbîtkirin. Li alîyê din, di erebîya klasîk da cudahiya di navbera temamkerên realîs û nerealîs da jî heye (*'anna û 'an, bi dorê*), ku ev taybetî di şêwezarên axaftinê

yên îroyîn da tune ye. Li alîyekî din kêmbûna/ketina raderê di aramîya nû da, dîyardeyeka demên nêzik e û rader di hin şêwezarên aramîya nû da dihên tesbîtkirin û heta di axaftina axêverên pîr yên zaravayê Zaxoyê da peyda dibin. Ji ber vê yekê hevnêzbûn di qada temamkirinê da berbelavbûna tedricî ya îzoglosa kêmbûna raderê û zêdebûna îzoglosa bingihanekeka giştî nîşan dide. Îzoglosa yekem bi zimanên din yên Asyaya Biçûk û Balkanan ra hevpar e, lê ya duyem bi zimanên Balkanî ra ne hevpar e ku di wan da ji bo dijberîya realîs:nerealîsê girêderên temamkeran yên taybetîbûyî hene.

Ev yek xweş nîşan dide bê nosyona hevnêzûnê tişteki çawa relatîf e. Di eslê xwe da, tiştê ku em bi “hevnêzbûnê” qest dikin ew e ku îzoglos dikarin li derdoreka pîr ziman sînorên zimanî derbas bikin. Tunebûna radereka modal ne “taybetmendîyeka Balkan” e, lê îzogloseka pîr berfirehtir e ku herêmeka rojhilatê Balkanan jî vedigire. Ew bi taybetmendîya “bingihaneke taybetîbûyî” ya Balkanan û bi taybetmendîya “bingihaneka giştî” ya Rojhilata Nêzik ra hevpar e. Li gor her rewşekê qalîbê taybetî yê belavbûna amrazên ristegirêdanê, unîversalên semantîk-pragmatîk dişopîne.

284 | Kurtebêje

1y: kesê yekem yê yekhejmar	Dat: datîf (dative)
2p: kesê duyem yê pirhejmar	Gih: gihanek
2y: kesê duyem yê yekhejmar	Hev: cihnavaya hevûdinî
3y: kesê sêyem yê yekhejmar	Îz: îzafe
b.b.: bide ber	Ne: neyînî
Berd: xuyanga berdeyam	Nenas: nenasyar
bin.: binêre	Nêr: nêr
Bing: bingihanek	Nih: dema niha
Bor: dema borî	p: pirhejmar
D: daçek	Part: partîkil
Dah: dema dahatî	Tem: temamker
Dan: raweya dananî	Tew: tewandî
Veg: cihnavaya vegerok	Xwer: xwerû
w.m.: wekî mînak	y: yekhejmar

Ferhengok*

agahî: information	nepêbend: independent
alîkara lêkerê: converb	nîşander: deictic
amraz: device	nîşanker: marker
anafora: anaphora	nûsek: clitic
avabûn: construction	pêbend: dependent
axaftina rewş-arasteyî: situation-directed speech	pêkvebûn: apposition
belavbûn: distribution	pêşcihbûyî: preposed
bend: bond	pêşhate: antecedent
berînî: anteriority	pêveber: predicate
binriste: subordinated clause	pişkinîn: examine
binyad: structure	qezîye: proposition
cihgir: placeholder	raweya dananî: subjunctive
çaverêkirî: predictable	referans bi: reference to
dirêje: continuum	ristegirêdan: clause-linking
domdar: continuous	ristepevxistin: caluse-combining
dupatkirin: highlight	risteya sereke: main clause
han dan: trigger	risteya temamker: complement clause
hevnêzbûn: convergence	rûdan: occurrence
hevreferansî: co-referentiality	sifir-nîşankirin: zero-marking
hevtêkîlî: correlation	skalar: scalar
hevtêkilker: correlative	temamker: complement
îkonîk: iconic	temamkera navekî: embedded complement
kêmkirina raderê: infinitive reduction	temamkerên pêzanînê: cognition complements
kereste: resource	temamkirin: complementation
lêkirin: predication	tevgera vîyanî: act of volition
manendî: similarity	vebestî ... bûn: subject to
mestere: sample	xebata diyardeyî: case study
navgîn: means	yekbûna bûyerî: event integration
navriste: embedded clause	yekbûyî: integrated

* Ev beşa ferhengokê di gotara orijînal da nine. Ji bo ku xwendevan baştir sûd wergirin ji aliyê wergêran ve lê hatîye zêdekirin.

Çavkanî

- Bedirxan, E. C. & Lescot, R. (1986). *Kurdische Grammatik. Kurmanci Dialekt*. Bonn: Kurdisches Institut.
- Chyet, M. L. (1995). Neo-Aramaic and Kurdish: An interdisciplinary consideration of their influence on each other, Izreel, S. & Drori, R. (eds.), *Language and Culture in the Near East*, Leiden: Brill, 219-252.
- Dixon, R. M. W. (1995). Complement clauses and complementation strategies, Palmer, F.R. (ed.), *Grammar and meaning: Essays in Honour of Sir Jonh Lyons*. Cambridge: Cambridge University Press, 175-220.
- Frajzyngier, Z. & Jasperson, R. (1991). The de dicto domain in language, Traugott, E. C. & Heine, B. (eds.), *Approaches to grammaticalisation*, Vol.1. Amsterdam: Benjamins, 219-251.
- Frajzyngier, Z. & Jasperson, R. (1991). That Clauses and Other complements, *Lingua* 83, 133-153.
- 286 | Givon, T. (1980a). The Binding Hierarchy and the Typology of Complements, *Studies in Languages* 483) 333-377.
- Givon, T. (1980b). *Syntax. A functional-typological introduction*. Vol.2. Amsterdam: John Benjamins.
- Haigh, G. (1998). On the Interaction of Morphological and Syntactic Ergativity: Lessons From Kurdish, *Lingua* 105, 149-173.
- Haigh, G. (forthcoming). Linguistic diffusion in modern East Anatolia: from top to bottom, Aikhenvald, A. & Dixon, R.M.S. (eds.). *Areal Diffusion and Generic Inheritance: Problems in Comparative Linguistics*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Hengeveld, K. (1998). Adverbial clauses in the languages of Europe, Van Der A. J. (ed.), *Adverbial Constructions in The Languages of Europe*. Berlin: Mouton De Gruyter, 335-419.

- Horie, K. (2000). Complementation in Japanese and Korean. A contrastive and cognitive Linguistic Approach, Horie, K. (ed.), *Complementation*. Amsterdam: Benjamins, 11- 31.
- Matras, Y. (1992-1993). Ergativity in Kurmanji. Notes on its use and distribution, *Orientalia Suecana* XLI-XLII, 139-154.
- Matras, Y. (1997). Clause Combining, Ergativity and Coreferent Deletion in Kurmanji, *Studies in Languages* 21(3), 613-653.
- Matras, Y. (1998). Utterance Modifiers and Universals of Grammatical Borrowing, *Linguistics* 36(2), 281-331.
- Matras, Y. (1999). The State of Present-day Domari in Jarusalem, *Mediterranean Language Review* 11, 1-58.
- Matras, Y. (2000). How Predictable is Contact-Induced Language Change in Grammar? Renfrew, C., McMahon, A. & Trask, L. (eds.), *Time Depth in Historical Linguistics*. Cambridge: McDonald Institute, 563-583.
- Noonan, M. (1985). Complementation, Shopen, T. (ed.), *Language Typology and Syntactic Description*, Vol.2, Complex Constructions. Cambridge: Cambridge University Press, 42-140.
- Stolz, C. & Stolz, T. (1996). Funktionswortentlehnung in Mesoamerica. Spanisch-Amerindischer Sprachkontakt (Hispanoindiana II), *Sprachtypologie und Universalienforschung* 49(1), 86-123.
- Vaspor, M. (2000). Iconity in English Complement Constructions: Conceptual distance and Cognitive Processing Levels, Horie, K. (ed.), *Complementation*. Amsterdam: Benjamins, 199-225.
- Wierzbicka, A. (1988). The Semantics of English Complementation in A Cross-Language Perspective, Wierzbicka, A. (ed.), *The semantics of Grammar*. Amsterdam: Benjamins, 23-168.